

УДК 37.091.12

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.80.1.10>**Р. О. Курок**

кандидат юридичних наук, доцент,
молодший науковий співробітник
лабораторії науково-методичного супроводу
підготовки фахівців у коледжах і технікумах
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖІВ

У статті обґрунтовано основні методологічні підходи дослідження розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, серед яких компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, синергетичний, інтегративний, андрагогічний і акмеологічний. Застосування компетентнісного підходу дозволило розглядати правову компетентність як один із найвагоміших елементів професіоналізму педагогічного працівника економічного коледжу, ґрунтовно дослідити структурні компоненти цього феномену. Системний підхід передбачав представлення досліджуваного явища як системи, що складається із сукупності структурних компонентів. Оскільки високий рівень правової компетентності визначає успішність професійної діяльності педагогічного працівника економічного коледжу, розвиток цієї категорії повинен забезпечуватись через урахування положень діяльнісного підходу в організації освітнього процесі. Положення особистісно орієнтованого підходу передбачають організацію освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів освіти, а його головною метою є гармонійний розвиток особистості. Синергетичний підхід до розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів дозволив спроектувати цей процес у вигляді синергетичної системи, що характеризується відкритістю, самоорганізованістю, динамічністю, складністю, невизначеністю й автономністю. З використанням положень інтегративного підходу розроблено та впроваджено в освітню практику спецкурс-практикум «Правова компетентність педагогічного працівника економічного коледжу: теорія, методика, практика», який об'єднує у собі актуальні навчальні матеріали з різних галузей права й економіки. Застосування андрагогічного підходу дозволило структурувати зміст та визначити напрями розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, обґрунтувати педагогічні технології, методи та форми організації освітнього процесу. Акмеологічний підхід сприяв виокремленню й обґрунтуванню таких умов, що максимально сприяють успішній адаптації педагогічних працівників економічних коледжів до сучасних вимог освітньої діяльності.

Ключові слова: правова компетентність, педагогічний працівник, економічний коледж, методологічні підходи, розвиток.

Постановка проблеми. Процес наукового пізнання педагогічних явищ є складним та багатограним. Він націлений на пошук оптимальних шляхів розв'язання проблемних питань функціонування освітньої галузі в сучасних умовах. Розвиток педагогічної науки можливий за умови перманентного наповнення її новими науково обґрунтованими положеннями й ідеями, спрямованими на підвищення ефективності діяльності різних складників системи освіти. Вирішенню цього завдання сприяє застосування комплексу наукових методів дослідження, що ґрунтуються на низці загально-теоретичних принципів. Єдність таких методів та принципів, а також правил і прийомів здійснення дослідницької діяльності становить методологічну основу будь-якого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні аспекти методології наукових

досліджень вивчали В. Аверченков, В. Антонюк, С. Гончаренко, Ю. Малахов, Л. Полонський, Є. Хриков, Є. Шишкіна й інші. Проблемні питання застосування положень базових методологічних підходів у процесі підготовки фахівців на різних рівнях освіти досліджувалися С. Бурчаком, Л. Загородньою, Д. Коваленком, П. Лузаном, О. Титовою, С. Толочко, Н. Ткаченко, В. Фрицюк та іншими. Водночас методологічні аспекти в контексті розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів не були відображені в науковій літературі.

Використання методологічного інструментарію під час опрацювання проблемних питань розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів сприятиме всебічному дослідженню цього педагогічного явища, отриманню об'єктивної інформації про нього; дозволить

уточнити та розширити категорійно-понятійний апарат; продукувати нові знання про предмет дослідження; висунути та довести гіпотезу наукової роботи; спрогнозувати розвиток цього феномену в реальних умовах здійснення професійної діяльності, виокремити чинники й умови, що впливають на нього; визначити та впровадити в освітню діяльність наукові положення, спрямовані на вдосконалення розвитку правової компетентності педагогічних працівників тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування основних методологічних підходів дослідження розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічну основу системи розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів становлять методи, засоби та прийоми, які є науково обґрунтованими та вже тривалий час використовуються в педагогічній галузі, у поєднанні з інструментарієм, розробленим для аналізу розвитку досліджуваного явища.

Зважаючи на це, а також з урахуванням особливостей розвитку світової та вітчизняної освітньої галузі на сучасному етапі та новітніх тенденцій у професійній підготовці педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти нами визначено такі основні методологічні підходи дослідження розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: *компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, синергетичний, інтегративний, андрагогічний та акмеологічний.*

Натепер *компетентнісний підхід* є провідним загальноновизнаним концептуальним напрямом модернізації системи освіти в Україні.

Основна ідея впровадження компетентнісного підходу – це зміна вектора організації освітнього процесу: з накопичення знань, умінь і навичок у напрямі формування та розвитку у здобувачів вищої освіти здатності застосовувати їх у практичній площині, що потребує зміни моделі професійної діяльності педагога. Так, функції викладача значно розширюються: із суто інформаційного аспекту (передачі знань) до організатора освітньої діяльності; на зміну пасивному засвоєнню навчального матеріалу здобувачами освіти приходить активна самостійна дослідницька діяльність. Водночас компетентнісний підхід суттєво розширює можливості традиційного знаннєвого підходу шляхом упровадження особистісно орієнтованих та інноваційних технологій навчання. Для ефективного застосування провідних положень цього підходу в повсякденній діяльності педагогічні працівники закладів освіти, економічних коледжів також, повинні володіти необхідним рівнем розвитку професійної, правової й інших компетентно-

стей, які формуються під час їхньої професійної підготовки та розвиваються в системі безперервної освіти дорослих [1, с. 64].

Компетентнісний підхід ілюструє сутність модернізаційних процесів в освітній сфері, оскільки його застосування сприяє задоволенню соціального замовлення суспільства на високопрофесійних та кваліфікованих педагогічних працівників закладів освіти (фахової передвищої також) із високим рівнем правової свідомості, здатних успішно здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, а також спроможних до формування високого рівня правової компетентності майбутніх фахівців у різних сферах життєдіяльності країни.

У процесі здійснення дисертаційного дослідження застосування компетентнісного підходу дозволило нам розглянути правову компетентність як один із найвагоміших елементів професіоналізму педагогічного працівника економічного коледжу, ґрунтовно дослідити структурні компоненти цього феномену, з'ясувати сучасний стан системи професійного розвитку цієї категорії педагогів та розробити пропозиції з удосконалення зазначеної діяльності.

Важливим для дослідження є *системний підхід*, який передбачає розгляд процесу розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів як системи – сукупності взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють один з одним і з навколишнім середовищем, мають спільну мету й утворюють єдине ціле.

Розроблення педагогічної методології системного підходу ґрунтується на визначенні особливостей педагогічних явищ і процесів як об'єктів системного дослідження, тобто на виділенні особливого класу системних об'єктів (зокрема, педагогічних систем) і наданні їм специфічних характеристик [2, с. 207]. Структурними елементами такої педагогічної системи є: мета, завдання, принципи функціонування; зміст і напрями освітньої діяльності; форми, методи, педагогічні технології, що застосовуються для організації освітнього процесу, а також етапність досягнення поставленої мети; контроль результатів діяльності системи, їх оцінювання та корекція.

Застосування системного підходу під час дослідження розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів дозволило:

1. Розглядати досліджуване явище як систему, що складається із сукупності компонентів / блоків: методологічно-цільового (мета, завдання, принципи, методологічні підходи); змістового (зміст та напрями розвитку правової компетентності); технологічного (етапи розвитку досліджуваного явища, педагогічні технології, методи та форми

організації освітнього процесу) й оцінювально-результативного (критерії, показники, рівні розвитку правової компетентності), які поділяються на структурні елементи й утворюють підсистеми.

2. Встановити, що всі складники системи пов'язані та взаємодіють один з одним, а також підпорядковуються загальній меті – забезпеченню системного розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів.

3. Констатувати, що система функціонує як єдине ціле, водночас зберігає особливі характеристики кожного складника.

4. Визначити чинники та педагогічні умови, що істотно впливають на ефективність функціонування системи.

5. Дослідити стан системи розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, проаналізувати динаміку змін структурних компонентів системи та виокремити «слабкі» елементи.

6. Розробити заходи з нейтралізації негативного впливу «слабких» елементів та перетворення їх на ефективні складники системи.

7. Визначити напрями й умови успішного функціонування системи, шляхи досягнення поставленої мети, упровадити їх у педагогічну практику.

Оскільки високий рівень правової компетентності визначає успішність професійної діяльності педагогічного працівника економічного коледжу, розвиток цієї категорії повинен забезпечуватись через урахування положень *діяльничого підходу* в організації освітнього процесу.

Упровадження цього підходу в педагогічну діяльність пов'язують із широким розповсюдженням теорії діяльності у психології. Діяльнісний підхід ґрунтується на положеннях психології про те, що розвиток психічних процесів людини (зокрема, пізнавальних) зумовлений її діяльністю та нерозривно з нею пов'язаний.

У контексті застосування положень діяльничого підходу на практиці важливо розуміти, що діяльність – це усвідомлений цілеспрямований процес, тому можна стверджувати, що вона визначається певною послідовністю дій і операцій. Учені називають це програмою діяльності, яка встановлює, що (які дії), коли і де (орієнтація дій суб'єкта у просторі та часі) має робити суб'єкт, причому не тільки діяльність загалом підпорядковується цілі, але кожна дія має певну інформаційну основу, мету, перелік критеріїв, які дають змогу встановити, чи досягається мета в результаті дій, а також супроводжується алгоритмом ухвалення рішення на основі цих критеріїв [3, с. 177].

Використання діяльничого методології під час вивчення об'єкта дослідження дозволяє виокремити й обґрунтувати мотиваційно-ціннісний компонент правової компетентності як важливого складника професійного розвитку педагогічного

працівника економічного коледжу. Це дозволило спроєктувати оптимальні методи, технології навчання, педагогічні умови та технологічні етапи організації освітнього процесу, націленого на цілеспрямований розвиток правової компетентності педагогічних працівників. Окрім цього, положення діяльничого підходу були застосовані під час розроблення методики діагностування рівнів розвитку досліджуваного феномену.

Методологію діяльничого підходу доповнюють і розвивають положення *особистісно орієнтованого підходу*, що передбачає організацію освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів освіти, а його головною метою є гармонійний розвиток особистості.

Результати аналізу наукових розвідок учених (І. Бех, Е. Зеєр, М. Євтух, А. Хуторський, І. Якиманська й інші) із проблематики особистісно орієнтованого методологічного підходу дозволяють стверджувати, що домінуючою ідеєю цього підходу є принцип людиноцентризму, що передбачає визнання здобувача освіти пріоритетним суб'єктом освітньої діяльності та визначає доцільність організації освітнього процесу з урахуванням потреб, мотивів, інтересів, здібностей тих, хто навчається.

Закцентуємо увагу на тому, що важливу роль у системі особистісно орієнтованого навчання також відіграє усвідомлення здобувачем освіти необхідності розвитку власної особистості й актуалізації її творчих здібностей шляхом самовдосконалення.

Особистісно орієнтований підхід у системі розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів передбачає необхідність урахування їхніх особистісних якостей, ціннісних настанов, потреб, мотивів, професійного та життєвого досвіду під час здійснення заходів із підвищення рівня їхнього професіоналізму. Реалізація цієї ідеї у практичній площині визначає специфіку організації освітнього процесу; планування його змісту та результатів навчання; вибору педагогічних технологій, форм, методів та засобів освітньої діяльності; створення відповідного освітнього середовища, яке б максимально сприяло задоволенню освітніх потреб педагогічних працівників в актуальній правовій інформації, механізмах її застосування в конкретних ситуаціях професійної діяльності тощо. Отже, особистісно орієнтований підхід сприяє утвердженню особистості педагогічного працівника як пріоритетного суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, який із застосуванням механізмів саморефлексії здатний самостійно визначати власну освітню траєкторію, формувати зміст і обирати напрями розвитку правової компетентності відповідно до власних освітніх потреб.

Особистісно орієнтований підхід тісно пов'язаний із *синергетичним методологічним підходом*,

оскільки передбачає орієнтацію здобувачів освіти на самовизначення, саморозвиток і спільну творчість, а також свободу вибору своєї професійної траєкторії завдяки самоорганізації, саморефлексії та розвитку нелінійного мислення [3, с. 171].

Яскраво вираженою тенденцією в педагогічних дослідженнях останніх років є застосування теоретичних положень теорії самоорганізації – синергетики – з метою проєктування ефективних механізмів управління педагогічними системами.

Синергетичний підхід до розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів дозволив спроєктувати цей процес у вигляді синергетичної системи, що характеризується відкритістю, самоорганізованістю, динамічністю, складністю, невизначеністю й автономністю. Незважаючи на це, ця система є керованою, а застосування положень синергетичного підходу у процесі дослідження сприяло виявленню закономірностей функціонування її компонентів (підсистем) та механізмів впливу на неї з метою підвищення якості освітньої діяльності, спрямованої на розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів.

Водночас використання цього методологічного підходу забезпечило міждисциплінарний характер вивчення досліджуваного феномену, зважаючи на те, що синергетика входить до універсальної методологічної парадигми, яка дозволяє розглядати складні системи, явища крізь призму самоорганізації, є єдиним міждисциплінарним підходом щодо об'єктів і предметів, які досліджуються [4].

Теоретичні аспекти застосування *інтегративного підходу* в освітній діяльності закладів різних рівнів освіти набули сьогодні великого соціально-педагогічного та стратегічного значення. Упровадження інноваційних технологій, новітніх форм, методів і засобів навчання, зростання обсягу інформації та зменшення часу на її вивчення детермінують необхідність пошуку комплексних шляхів оптимізації освітнього процесу. Одним із можливих варіантів вирішення цієї проблеми є активне використання положень інтегративного підходу під час планування та здійснення освітньої діяльності.

Нам імпонує підхід С. Гончаренка [5], який зазначає, що інтеграційні процеси стають неминучим явищем у сучасній педагогіці, оскільки ідея синтезу знань є головною умовою формування цілісної теорії. Тому ідеї формування та розвитку компетентностей, необхідних сучасному фахівцю для успішного здійснення професійної діяльності, нерозривно пов'язані з інтеграційними процесами в освіті.

Результати проведеного нами аналізу пропозицій суб'єктів післядипломної освіти свідчать, що на ринку освітніх послуг не досить уваги приділяється цілеспрямованому розвитку правової ком-

петентності педагогічних працівників економічних коледжів. Водночас для ефективного здійснення професійної діяльності зазначена категорія педагогів потребує комплексних знань положень законодавства та підзаконних нормативно-правових актів в освітній сфері, конституційного, трудового, цивільного права та права інтелектуальної власності, а також правових аспектів регулювання правовідносин у різних сферах економічної діяльності відповідно до специфіки навчальних дисциплін, що ними викладаються. Із цією метою нами з використанням положень інтегративного підходу розроблено та впроваджено в освітню практику спецкурс-практикум «Правова компетентність педагогічного працівника економічного коледжу: теорія, методика, практика», який об'єднав у собі актуальні навчальні матеріали з різних галузей права й економіки. Окрім того, у процесі розроблення моделі системи розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів нами також були враховані ідеї цього підходу під час проєктування змістового та технологічного блоків моделі.

Оскільки розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів здебільшого здійснюється в системі освіти дорослих (на відміну від формування загальних та фахових компетентностей, що здійснюється під час навчання особи на нижчих рівнях освіти), то важливим є врахування положень *андрагогічного методологічного підходу* під час проєктування системи розвитку досліджуваного педагогічного явища.

Сутність цього підходу полягає в урахуванні в освітньому процесі набутих раніше знань, життєвого та професійного досвіду, особистих та професійних якостей дорослої людини, а також визнання їхньої провідної ролі у процесі навчання.

Андрогогічний підхід є важливим підґрунтям для різних видів освіти (формальної, неформальної й інформальної), який визначається такими положеннями:

1) зміна моделі суб'єктної взаємодії викладача-андрагога та педагогічного працівника, що навчається. Функція андрагога полягає в наданні допомоги здобувачу освіти у формалізації та систематизації власного досвіду, пошуку, корегуванні та поповненні його знань, практичних умінь і навичок. Для цього він може виступати в ролі коуча, фасилітатора, тьютора, модератора тощо;

2) індивідуалізація змісту навчання, що визначається освітніми потребами педагогічного працівника, спрямованими на необхідність вирішення конкретних професійних та життєвих проблем. Важливо забезпечити можливість вибору педагогічним працівником цілей, змісту, форм, методів, строків навчання, а також місця та суб'єктів надання освітніх послуг;

3) провідне місце в системі освіти дорослих належить самоосвіті, що дозволяє забезпечити дотримання обраної освітньої траєкторії й обрати тематику для задоволення актуалізованих освітніх потреб;

4) важливою умовою успішності навчання дорослої людини є її здатність до саморефлексії, яка виступає рушійною силою, що спонукає її до активізації діяльності, спрямованої на самореалізацію; саморозвиток та самовдосконалення.

Застосування положень андрагогічного підходу дозволило структурувати зміст та визначити напрями розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, обґрунтувати педагогічні технології, методи та форми, використання яких сприятиме ефективному розвитку компонентів досліджуваного педагогічного явища, а також з урахуванням актуальних освітніх потреб педагогічних працівників економічних коледжів розробити авторський спецкурс-практикум, спрямований на забезпечення належного рівня їхньої правової компетентності.

Положення андрагогічного підходу органічно доповнюються та розширюються положеннями акмеологічного методологічного підходу, сутність якого полягає у вивченні закономірностей і механізмів, що забезпечують можливість досягнення найвищого рівня індивідуального розвитку особистості [4].

Застосування акмеологічного підходу в педагогіці ґрунтується на використанні ідей акмеології – комплексної міждисциплінарної науки, що вивчає умови і чинники (передусім психологічні), які забезпечують вищі професійні, творчі досягнення людини, тобто досягнення нею стану «акме» – найвищого рівня її творчого та професійного розвитку [6].

Використання положень акмеологічного підходу в нашому дослідженні вбачаємо у виокремленні й обґрунтуванні таких умов, що максимально сприяли б успішній адаптації педагогічних працівників економічних коледжів до сучасних вимог освітньої діяльності та досягненню ними «акме» професійного розвитку, що проявлялося б у їхній орієнтації на постійний розвиток та самовдосконалення, потребі у вагомих досягненнях у професійній та повсякденній діяльності, реалізації творчих здібностей, оптимістичному сприйнятті подій, що відбуваються в різних сферах життя суспільства.

Висновки з дослідження та перспективи подальшого розвитку. Отже, комплексне вра-

хування вимог і положень розглянутих основних (компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, синергетичний, інтегративний, андрагогічний і акмеологічний) і, меншою мірою, деяких інших (технологічний, середовищний, аксіологічний, інформаційний) методологічних підходів дозволило спроектувати процес цілеспрямованого розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, зокрема: обґрунтувати його мету, завдання та принципи; виокремити компоненти, етапи та зміст відповідного процесу, чинники й умови, що впливають на нього; визначити методи, форми та педагогічні технології, які доцільно використовувати в освітньому процесі; розробити інструментарій для діагностики та корегування результатів ефективності розвитку досліджуваного педагогічного явища на всіх етапах дослідження. Перспективи подальших досліджень убачаємо у проєктуванні системи розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів.

Список використаної літератури:

1. Курок Р. Компетентнісний підхід в освітній діяльності закладів вищої освіти. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 13 березня 2020 р. Кременчук : Методичний кабінет, 2020. С. 63–65.
2. Радкевич О. Теоретичні і методичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2020. 587 с.
3. Тітова О. Система розвитку творчого потенціалу майбутніх інженерів аграрного профілю : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Мелітополь, 2020. 566 с.
4. Бурчак С. Теоретичні і методичні засади розвитку творчості майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2021. 618 с.
5. Гончаренко С., Козловська І. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 2. С. 9–18.
6. Загородня Л. Теоретичні і методичні засади підготовки магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2020. 593 с.

Kurok R. Methodological approaches to the development of legal competence of economic colleges' teaching staff

The article substantiates the main methodological approaches to the development of legal competence of economic colleges' teaching staff, including competence, system, activity, personality-oriented, synergetic, integrative, andragogical and acmeological. The application of the competence approach allowed to consider legal competence as one of the most important elements of economic college teacher's professionalism and

to thoroughly investigate the structural components of this phenomenon. The system approach involved interpreting the studied phenomenon as a system consisting of a set of structural components. Since a high level of legal competence determines the success of the professional activity of economic college teaching staff, the development of this category should be ensured by taking into account the provisions of the activity approach in organizing educational process. The provisions of the personality-oriented approach provide for organizing the educational process taking into account the individual characteristics of students, and harmonious personality development as its main goal. The synergetic approach to the development of legal competence of economic colleges pedagogical staff allowed to project this process in the form of synergetic system characterized by openness, self-organization, dynamism, complexity, uncertainty and autonomy. Using the provisions of the integrative approach, the special course-workshop "Legal competence of economic college teaching staff: theory, methodology and practice" was worked out and implemented into educational practice, which combined actual educational materials from different spheres of Law and Economics. The application of andragogical approach made it possible to structure the content and identify the directions of developing the legal competence of economic colleges teaching staff, to substantiate pedagogical technologies, methods and forms of organizing educational process. The acmeological approach has promoted to the identifying and justifying of such conditions that best contribute to the successful adaptation of economic colleges teaching staff to modern requirements of educational activities.

Key words: *legal competence, teaching staff, economic college, methodological approaches, development.*